

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΕΛΦΩΝ

αναζητώντας
τον δικό μου χρησμό

ΕΝΤΥΠΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

Συγγραφή κειμένων: Αθανασία Ψάλτη, Ειρήνη Περβολαράκη

Επιμέλεια κειμένων: Αγιαμαρινιώτης Γεώργιος, Κρανιά Βασιλική

Συγκέντρωση πληροφοριών: Νικόλαος Βαβλέκας

Οικονομική υποστήριξη: Γιώργος Αλτιπαρμάκης, Ιωάννα Παπανικολάου

Καλλιτεχνική επιμέλεια: Σπήλιος Πίστας

Σχεδιασμός: UpStage

ISBN: 978-960-386-601-5

© 2023 - Υπουργείο Πολιτισμού

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων
και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Εφορεία Αρχαιοτήτων Φωκίδος

delphi.culture.gr

Περιεχόμενα

Ο Απόλλων ως θεός συμπαραστάτης	4
‘Ο ἄναξ, οὐ τὸ μαντεῖόν ἐστι τὸ ἐν Δελφοῖς, οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει	5
Οι Δελφοί της Ανατολής	6
Η δελφική κατάκτηση της Δύσης	8
Ο Υπερβόρειος Απόλλων	10
Δύο ξένοι στους Δελφούς: Απόλλων και Διόνυσος	11
Γιορτές για τον Απόλλωνα	12
Τα δώρα του Απόλλωνα	13
Η περιπέτεια της Μεγάλης Γαλλικής Ανασκαφής	17
Μια Αμερικανίδα στους Δελφούς: η προσφορά της Εύας Πάλμερ Σικελιανού (1874-1952)	18
Βιβλιογραφία	20
Παραπομπές	22
Κατάλογος φωτογραφιών	24

Ο Απόλλων ως θεός συμπαραστάτης

Στον αρχαίο ελληνικό κόσμο οι ιερείς ήταν υπεύθυνοι για τη σωστή εκτέλεση των θυσιών, την ορθή ερμηνεία των *θεοσημείων* και για τις απαραίτητες ιεροτελεστίες (*καθαρμούς*) που εξασφάλιζαν την εύνοια των θεών ως προϊόν της θεϊκής ευεργεσίας. Φυσικά φαινόμενα, όπως οι σεισμοί, οι πλημμύρες, οι αστραπές, ή επιμέρους περιστατικά, ατυχή ή ευνοϊκά, λαμβάνονταν ως σημάδια της θείας βούλησης, που έπρεπε να ερμηνευθούν σωστά, προκειμένου να αποτραπεί το κακό (*μίασμα*) και να επέλθει η θεραπεία¹. Η ερμηνεία αυτή των φαινομένων της φύσης και των στοιχείων, που όριζαν τις ζωές των ανθρώπων σύμφωνα με τη θεϊκή επιταγή, συνέβαλε στην ανάπτυξη της μαντικής και των μαντείων που λειτούργησαν στο διάβα των αιώνων ως φορείς υπέρ-ανθρώπινης γνώσης. Τα άτομα, τα οποία είχαν επιφορτισθεί με την ερμηνεία των θεϊκών προσταγμάτων, ήταν οι μάντεις ή προφήτες/προφήτισσες (*προ+φημί= λέγω από πριν*) και οι *Σίβυλλες*, ενώ οι ιεροί χώροι, όπου ασκείτο η μαντική και δίνονταν οι απαντήσεις στους ενδιαφερομένους, δηλαδή η *χρησμοδοσία*, ονομάζονταν μαντεία.

Η άνθηση της λατρείας του Απόλλωνα, του κατ' εξοχήν θεού

της προφητείας, έφθασε στο αποκορύφωμά της κατά τον 7ο και τον 6ο αι. π.Χ. Η δημοφιλία του οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στις επιμέρους ιδιότητες που κάλυπταν ευρύτατο φάσμα των αναγκών της ζωής, όπως τις ετήσιες συγκεντρώσεις των φυλών, οι οποίες σταδιακά απέκτησαν υπερτοπικό χαρακτήρα. Ο Απόλλων ήταν επίσης γνωστός ως θεός παραστάτης στον ανθρώπινο βίο, που αποτρέπει ασθένειες, ως *επικούριος*, *λοιμικός*, *αλεξίκακος* και *ιατρός*, προστάτης της αγροτικής παραγωγής ως *σμινθεύς* ή *παρνόπιος*, των ναυτικών ως *δελφίνιος*, εξολοθρευτής των βλαβερών στοιχείων ως *πύθιος*, *εκηβόλος* και ερμηνευτής των χρησμών ως *λοξίας* (πλάγιος).

Ο ναός του Απόλλωνα κατείχε τη σπουδαιότερη θέση στο ιερό των Δελφών. Το οικοδόμημα που σώζεται σήμερα με τη μερικώς αναστηλωμένη κιονοστοιχία, χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ. και αποτελεί την τρίτη κατά σειρά λίθινη οικοδομική φάση του αρχικού ναού που κτίστηκε στην ίδια θέση. Ήταν δωρικού ρυθμού με περιμετρική κιονοστοιχία και ήταν κτισμένος από επιχρισμένο πωρόλιθο. Το περίφημο μαντείο σύμφωνα με την επικρατέστερη θεωρία λειτουργούσε στο εσωτερικό του ναού. Η θέση αυτή είχε πιθανώς επιλεγεί λόγω του «χάσματος γης», από όπου αναδύονταν οι αναθυμιάσεις, τις οποίες εισέπνεε η Πυθία, πριν περιέλθει σε κατάσταση μανίας. Στους τοίχους του πρόναου είχαν χαραχθεί τα περίφημα ρητά των Επτά Σοφών «Γνώθι σαυτόν», «Μηδέν άγαν» κ.ά.

Τα πλέον διάσημα μαντεία του αρχαίου ελληνικού κόσμου ήταν του Πύθιου Απόλλωνα στους Δελφούς, του Διός στη Δωδώνη, του Απόλλωνα στα Δίδυμα της Μιλήτου και στην Κλάρο, του Τροφωνίου στη Λιβαδειά και του Αμφιαράου στον Ωρωπό.

**Ὁ ἄναξ, οὗ τὸ μαντεῖόν
ἔστι τὸ ἐν Δελφοῖς,
οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει
ἀλλὰ σημαίνει²**

Οι Δελφοί κατά την αρχαιότητα αναγνωρίζονταν ως το σπουδαιότερο μαντείο του Απόλλωνα στην ηπειρωτική Ελλάδα, οι καταβολές του οποίου συνδέονταν με τη μυωϊκή Κρήτη. Όπως περιγράφεται

στον Ομηρικό Ύμνο για τον Απόλλωνα, το μαντείο είχε ιδρυθεί από Κρήτες ναυτικούς³. Σημειώνεται ότι στα ομηρικά έπη η «πετρήσσσα Πυθώ», το παλαιότερο όνομα του τόπου, παρουσιάζεται ως το πλουσιότερο ελληνικό ιερό με κύρια θεότητα τον Απόλλωνα (Ιλ. Ι 405). Η παράδοση πάντως πως παλαιότερα οι Δελφοί ανήκαν στον Ποσειδώνα και στη Γαία, διατηρήθηκε ζωντανή σε όλη την αρχαιότητα. Στο μαντείο των Δελφών τους χρησμούς λάμβανε από τον θεό η Πυθία⁴. Όπως μάλιστα αναφέρει ο Πλούταρχος, στους παλιούς χρόνους κάποιος μπορούσε να συμβουλευθεί την Πυθία μόνο μια φορά τον χρόνο, την Άνοιξη, κατά τον μήνα Βύσιο (σημερινός

Φεβρουάριος/Μάρτιος), γενέθλια ημέρα του Απόλλωνα. Σύμφωνα με το τυπικό πρώτα έπαιρναν χρησμό οι πολίτες των Δελφών και κατόπιν, όσοι είχαν τιμηθεί με το δικαίωμα της προμαντείας⁵. Σε αδρές γραμμές γνωρίζουμε ότι την αυγή της προκαθορισμένης ημέρας έπρεπε να γίνει μια θυσία για να αποδειχθεί, αν ο θεός ήταν πρόθυμος να τον συμβουλευθούν οι ιερείς. Ράντιζαν μια κασίκα με νερό και, αν αυτή έτρεμε και τινάζοταν έντονα, ήταν καλός οιωνός. Ο οιωνός αυτός επέβαλλε το πλούσιμο στην πηγή *Κασταλία* προς εξαγνισμό όλων των εισερχομένων στον ναό. Ύστερα οι ιερείς οδηγούσαν την Πυθία στο άδυτο, επί του τρίποδα. Οι ενδιαφερόμενοι οδηγούνταν στον ιερό χώρο από τον εγγυητή (*δέλφιο πρόξενο*) και κάθονταν σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο (*οίκος*), στη μία πλευρά του αδύτου. Στο άδυτο η Πυθία περιερχόταν σε κατάσταση έκστασης βγάζοντας άναρθρες κραυγές. Το ιερατείο απέδιδε τις κραυγές της με στίχο, παλαιότερα με δακτυλικό εξάμετρο, αργότερα με πεζό λόγο και μετέφερε στον ενδιαφερόμενο τη θεϊκή συμβουλή, δηλαδή τον χρησμό⁶.

Οι χρησμοί που έδινε ο *Δέλφιος Απόλλων*, δεν προέβλεπαν το μέλλον, συνιστούσαν εφικτή ωστόσο την ανθρώπινη ευτυχία μέσω συγκεκριμένων ενεργειών.

Αξιοσημείωτο είναι ότι στα προβλήματα ιδιωτικής φύσης οι Δελφοί ακολούθησαν μια σταθερή γραμμή, όσον αφορά σε θέματα ηθικής, ανεξαρτήτως της κοινωνικής επιφάνειας των ατόμων, της προέλευσης ή του φύλου, όπως αποκαλύπτει η ερμηνεία των δύο σημαντικότερων παραγγελλμάτων, του «*Γνώθι σαυτόν*» και του «*Μηδέν άγαν*». Ως προς τα πολιτικής φύσεως ερωτήματα, τα οποία υπέβαλλαν οι απεσταλμένοι των πόλεων ως *θεοπρόποι*, το ιερατείο χρησιμοδοτούσε εσκεμμένα με αμφισημους και ασαφείς χρησμούς, που «*συμβούλευαν όμως άμεσα ή έμμεσα τη μετριοπάθεια και την ταπεινοφροσύνη*». Η μεγάλη αίγλη του δελφικού μαντείου ήδη τον 8ο αι. π.Χ. προκύπτει από το γεγονός ότι ο Απόλλων είχε δώσει πλήθος χρησμών για την ίδρυση των αποικιών ως *αρχηγέτης, κτίστης, οικιστής*. Με τη βούληση του Απόλλωνα είχαν εξάλλου καθαγιαστεί οι νόμοι του Λυκούργου και του Κλεισθένη για τη Σπάρτη και την Αθήνα αντιστοίχως.

Οι Δελφοί της Ανατολής

Εξαιτίας της δημοφιλίας του Απόλλωνα το δελφικό μαντείο απέκτησε προσκυνητές Έλληνες, αλλά και ξένους, όπως Λυδούς, Φρύγες και Ετρούσκους, οι οποίοι απευθύνονταν στο δελφικό τέμενος για χρησμούς, συμβάλλοντας αφενός

Στην αρχαία ελληνική μυθολογία ο Απόλλων ήταν ο θεός προστάτης της μουσικής δημιουργίας, της ποίησης και των τεχνών και εκπροσωπούσε το μέτρο και την αρμονία. Με αυτή του την ιδιότητα απεικονίζεται στην κύλικα λευκού βάζου του Αρχαιολογικού Μουσείου Δελφών: ο θεός, με περίτεχνη κόμμωση και δάφνινο στεφάνι στα μαλλιά, κρατά την επτάχορδη λύρα του και προσφέρει σπονδή. Το αγγείο βρέθηκε σε τάφο στους Δελφούς. Χρονολογείται ανάμεσα στα έτη 480-470 π.Χ. και λόγω της εξαιρετικής μαεστρίας του αγγειογράφου αναγνωρίζεται ως ένα από τα αριστουργήματα της κλασικής αγγειογραφίας.

στην περαιτέρω εδραίωση της φήμης του ιερού ως οικουμενικού κέντρου που προέβαλλε το μέτρο και τη σωφροσύνη και αφετέρου στη συγκέντρωση ενός πλήθους αφιερωμάτων, ιδιαίτερα πολυτελών⁷, τα οποία προσέδιδαν μία εξεζητημένη και απαστράπτουσα εικόνα στον χώρο.

Από τον Ηρόδοτο πληροφορούμαστε τα επιδεικτικά αναθήματα των πλούσιων Λυδών και Φρύγων βασιλέων. Πρώτος απ' τους Μικρασιάτες ο βασιλιάς της Φρυγίας Μίδας τον 7ο αι. π.Χ. ανέθεσε στους Δελφούς τον βαρύτιμο θρόνο που χρησιμοποιούσε ως έδρα δικαστή (1, 14). Επίσης ο βασιλιάς της Λυδίας Γύγης δώρισε στο μαντείο πλήθος χρυσών και αργυρών αναθημάτων, καθώς και ο Λυδός Αλυάττης, πατέρας του Κροίσου, ανέθεσε αργυρό κρατήρα (1, 25).

Τέλος, ο Κροίσος ξεπέρασε όλους τους προηγούμενους σε χρυσά και αργυρά αναθήματα (1, 51). Οφείλουμε ωστόσο να προσθέσουμε ότι ο Απόλλων καταδίκαιζε τη θορυβώδη ή επιδεικτική εκδήλωση ευλάβειας και προτιμούσε λιτές προσφορές. Ο Πορφύριος (*Περί αποχής εμψύχων ή Περί εγκρατείας*, 2, 15) παραθέτει αποσπάσματα, στα οποία εξαιρείται η ευσέβεια άσημων ή αφανών γεωργών που έγιναν αρεστοί στον Δέλφιο Απόλλωνα με την αφιέρωση των φτωχών *απαρχών* τους από τη σοδειά καρπών και δημητριακών, σε αντίθεση με τις επιδεικτικές εκατόμβες διάσημων Θεσσαλών ή Μικρασιατών, βαθύπλουτων προσκυνητών⁸.

Η μακρόχρονη στενή σχέση των Δελφών με βασιλεία της Ανατολής ενδεχομένως να ερμηνεύει και τη

θεωρούμενη ως φιλομηδική στάση του μαντείου κατά τους Περσικούς πολέμους, οι οποίοι διεξήχθησαν στο πρώτο μισό του 5ου αι. π.Χ., μεταξύ των Ελλήνων και των Περσών.

Η δελφική κατάκτηση της Δύσης

Κατά τη διάρκεια των ύστερων γεωμετρικών και αρχαϊκών χρόνων (8ος-6ος αι. π.Χ.) εκδηλώνεται στον κυρίως ελληνικό χώρο έντονη κινητικότητα αρχικά προς τη νότιο Ιταλία και τη Σικελία και στη συνέχεια προς δυτικότερες περιοχές της Μεσογείου, καθώς και σε θέσεις του Εύξεινου Πόντου με σκοπό την ίδρυση νέων πόλεων⁹. Οι μετακινήσεις αυτές είναι γνωστές στη νεότερη έρευνα ως ο Β' ελληνικός αποικισμός¹⁰, οι συνέπειες του οποίου υπήρξαν καθοριστικές για τον αρχαίο μεσογειακό κόσμο και άφησαν ανεξίτηλη στη συλλογική συνείδηση των αρχαίων Ελλήνων μνήμες και διαμόρφωσαν σταδιακά μέσω του έπους τους συλλογικούς μύθους των πανελληνίων εκστρατειών¹¹. Το δελφικό μαντείο έπαιξε αποφασιστικής σημασίας ρόλο στον Β' ελληνικό

Το ειδώλιο προέρχεται από τους δύο αποθέτες που ανασκάφηκαν το 1939 στην περιοχή της Άλω, του ιερότερου τόπου του δελφικού ιερού, όπου ο Απόλλων είχε σκοτώσει τον Πύθωνα, γιο της Γης. Η ανδρική μορφή αποδίδεται σε αυστηρά μετωπική στάση να αγγίζει με το αριστερό χέρι το κεφάλι μικρού λέοντος, ως να εξημερώνει το άγριο ζώο. Με το δεξιό χέρι κρατά σφιχτά στο στήθος ένα δόρυ. Ανήκει μάλλον σε εργαστήριο μικροτεχνίας της κεντρικής Ανατολίας του 7ου αι. π.Χ. Υποστηρίχθηκε μάλιστα ότι θα ήταν διακοσμητικό επίθημα σε πολύτιμο σκεύος, όπως ο ξύλινος θρόνος του Μίδα, αφιέρωμα του βασιλιά της Φρυγίας, στο μαντείο των Δελφών, περίτεχνο αντικείμενο στο οποίο αναφέρεται ο Ηρόδοτος (1, 14).

Ανάγλυφη μετόπη με σκηνή της Αργοναυτικής Εκστρατείας προερχόμενη από τον μονόπτερο θησαυρό των Σικυωνίων (560 π.Χ.). Απεικονίζεται η χλιοτραγουδημένη Αργώ, η οποία μόλις έχει προσαράξει στις ακτές της μακρινής Κολχίδας. Στην πλήρη στέκονται οι Αργοναύτες μουσικοί, ο Ορφείας και ο Λίνος, οι οποίοι παίζουν λύρα. Ο έφιππος άνδρας είναι ένας από τους Διόσκουρους.

αποικισμό, καθώς πολλοί νέοι οικιστές ζητούσαν χρησμό από τον Απόλλωνα και έδιναν στη συνέχεια στη νέα τους πατρίδα το όνομα Απολλωνία ή τιμούσαν τον Απόλλωνα ως *αρχηγέτη*¹². Σύμφωνα με τον Γάλλο αρχαιολόγο και πρωτοπόρο της έρευνας των Δελφών P. De La Coste–Messeliere «*καμία νέα λατρεία δεν θεμελιωνόταν, κανένας νέος θεσμός δεν εισαγόταν ή τροποποιείτο χωρίς τη συγκατάθεση του Πύθιου Απόλλωνα*». Δεν είναι τυχαίο πως στα αρχαία κείμενα

οποιαδήποτε προσπάθεια αποφυγής ή μη συμμεόρφωσης με τη δελφική υπόδειξη ήταν καταδικασμένη σε αποτυχία: ο Σπαρτιάτης Δωριεύς, για παράδειγμα, που κινήθηκε επικεφαλής ικανού στρατεύματος Θηραίων για να ιδρύσει αποικία στη Λιβύη, δίχως πρώτα να ζητήσει χρησμό από το μαντείο των Δελφών ούτε να κάνει τίποτα από τα καθιερωμένα, αν και εγκαταστάθηκε σε εξαιρετική θέση πλησίον ποταμού, αναγκάστηκε μετά από δύο χρόνια να εγκαταλείψει την αποικία λόγω βαρβαρικών επιθέσεων (Ηρόδοτος, 5, 39-48).

Ειδικά με την εγκατάσταση Ελλήνων στις περιοχές του Εύξεινου Πόντου έχει συνδεθεί ο μύθος της Αργοναυτικής Εκστρατείας, η εκστρατεία του Θεσσαλού

Ιάσονα και του πανελλήνιου πληρώματός του από την Ιωλκό στην Κολχίδα του Εύξεινου Πόντου για την απόκτηση του χρυσόμαλλου δέρατος¹³. Η εκστρατεία αυτή πήρε το όνομά της από το πλοίο του Ιάσονα, την πασιμέλοσα Αργώ¹⁴. Επιμέρους θεωρίες υποστηρίζουν ότι το χρυσόμαλλο δέρας ίσως αποτελούσε μια από τις μεθόδους παγίδευσης του χρυσού σε προβιές μέσα από τα ποτάμια των περιοχών, όπου κατοικούσαν οι λαοί του Ευξεινού Πόντου¹⁵.

Ο Υπερβόρειος Απόλλων

Σύμφωνα με τη δελφική μυθολογία κάθε φθινόπωρο ο Απόλλων έφευγε για τη χώρα των Υπερβορείων, η οποία βρισκόταν πέρα από την Ευρώπη και τη Σκυθία και κατελάμβανε μια μεγάλη έκταση κοντά ή πάνω από τον βόρειο Ωκεανό. Οι Υπερβόρειοι θεωρούνταν ο αγαπημένος λαός του Απόλλωνα και έχει θεωρηθεί ότι η στενή σχέση με αυτούς απηχούσε

την καταγωγή του ίδιου του θεού από τον Βορρά. Κατά τον Ηρόδοτο (4, 32-36) μάλιστα, από τους Υπερβορείους στέλνονταν ιερά αντικείμενα ως δώρα στον Απόλλωνα, τυλιγμένα σε καλάμια σίτου. Στη Δήλο αναφέρονταν οι τάφοι των Υπερβορείων παρθένων, της Λαοδίκης και της Υπερόχης, που έφεραν τα πρώτα δώρα στον θεό. Στα σύνορα της Υπερβόρειας γης κατοικούσαν, σύμφωνα με τον μύθο, οι μονόφθαλμοι Αριμασποί και οι χρυσοφύλακες Γρύπες, οι οποίοι φρουρούσαν τον χρυσό της Σιβηρίας. Αδιαμφισβήτητα όλες οι μυθικές παραδόσεις για μακρινές και απροσπέλαστες χώρες, οι οποίες αναφέρονται σε έπος του 6ου αι. π.Χ. του Αριστέα από την Προκόννησο στη θάλασσα του Μαρμαρά, επιχειρούν να περιγράψουν τις σχέσεις, που είχε αποκτήσει ο ελληνικός κόσμος, με τις εσχατιές της βόρειας Ευρώπης κατά τους αρχαίους χρόνους. Οι σχέσεις αυτές, κυρίως εμπορικές,

Τετράγωνο έλασμα, στο οποίο αποδόθηκε με την εμπέστη τεχνική Γρύπας κατά τομή προς τα αριστερά. Το μυθικό τέρας με σώμα λιονταριού και κεφαλή αρπακτικού πτηνού αποδίδεται σε κίνηση με ανασηκωμένο και λυγισμένο το πρόσθιο δεξιό σκέλος. Το έλασμα ήταν στερεωμένο με οκτώ μικρούς ήλους σε χάλκινη πλάκα και αποτελούσε πιθανώς το επιστήθιο κόσμημα ενδύματος ενός χρυσελεφάντινου αγάλματος. Η απεικόνιση του Γρύπα κατά την αρχαιότητα είχε αποτροπαϊκό χαρακτήρα, έδιωχνε δηλαδή το κακό. Το έλασμα χρονολογείται στον 6ο αι. π.Χ. και αποδίδεται σε Έλληνα τεχνίτη, ο οποίος εμπνεύστηκε από ανατολικο-ιωνικά έργα τέχνης.

προσέφεραν στους Έλληνες πρό-σβαση σε πολύτιμα υλικά, αλλά και νέες εμπειρίες άγνωστων έως τότε πολιτισμών¹⁶.

Δύο ξένοι στους Δελφούς: Απόλλων και Διόνυσος

Ο ακρογωνιαίος λίθος της δελφικής θεολογίας, ο φόνος δηλαδή του δράκοντα Πύθωνα, της πρώτης θεότητας του ιερού, από τον Απόλλωνα, προκειμένου αυτός να εγκαθιδρύσει στους Δελφούς το δικό του μαντείο, αποτέλεσε τη βάση μίας φιλόανθρωπης θεολογίας για τον αρχαίο κόσμο, η οποία απαιτούσε από τον άνθρωπο να λάβει με δική του ευθύνη την απόφαση για το μέλλον του, ερμηνεύοντας ορθά τον λόγο του θεού¹⁷. Η δελφική θεολογία δίδαξε ακόμη την ανάγκη κάθαρσης του ίδιου του Απόλλωνα από το μίasma του φόνου του Πύθωνα. Σε ανάμνηση λοιπόν της υποχρεωτικής εκ του θείου νόμου απομάκρυνσης του Απόλλωνα για οκτώ έτη στις Φερέες της Θεσσαλίας, κάθε χρόνο και για τρεις μήνες κατά τη διάρκεια του χειμώνα το ιερατείο του

Απόλλωνα εγκατέλειπε τους Δελφούς και παραχωρούσε τη θέση του στο ιερατείο του Διονύσου. Οι Θυιάδες, ιέρειες του Διονύσου, ασκούσαν τις τελετές προς τιμήν του θεού εκτός των ορίων του τεμένου, στις κορυφές του Παρνασσού, εκτελώντας οργιαστικούς χορούς με τη συνοδεία κυμβάλων και αυλών. Η από κοινού λατρεία στους Δελφούς των δύο εκ διαμέτρου αντίθετων θεοτήτων, δηλαδή του Απόλλωνα, θεού της αρμονίας, της ποίησης και της μουσικής, και του Διονύσου, θεού της μανίας

Στο δυτικό αέτωμα του ναού του Απόλλωνα του 4ου αι. π.Χ. παρουσιάζεται ο Διόνυσος ανάμεσα στις ακολούθους του, τις Θυιάδες. Ο Διόνυσος απεικονίζεται στον σπάνιο τύπο του Κιθαρωδού με χιτόνα ζωμένο ψηλά στο στήθος. Στο μέτωπο φέρει τημίτρα (ταινία κεφαλής), χαρακτηριστικό στοιχείο των μνημένων στη λατρεία του Διονύσου. Στο αριστερό χέρι κρατά την κιθάρα σε μία προσπάθεια εξομοίωσης με τον θεό του μαντείου.

και των οργανιστικών τελετών, δεν πρέπει να ξενίζει. Είναι μάλιστα απολύτως κατανοητή στο πλαίσιο της ανεκτικότητας και του ανθρωποκεντρισμού, των κυρίαρχων χαρακτηριστικών της δελφικής διδασκαλίας. Εξάλλου η σχέση των δύο θεοτήτων ήταν μακραιώνη στο μαντείο, εφόσον ο Διόνυσος, θεός της γονιμότητας και της ανανέωσης της φύσης, ταυτιζόταν με τον Πύθωνα, ενώ ο τάφος του Διονύσου πιστευόταν ότι βρισκόταν κάτω από το άδυτο του Απόλλωνα.

Γιορτές για τον Απόλλωνα

Μία από τις τέσσερις πανελλήνιες εορτές των αρχαίων Ελλήνων, η οποία απολάμβανε εξίσου μεγάλη φήμη με αυτή των Ολυμπίων, ήταν τα Πύθια ή οι Πυθικοί αγώνες¹⁸. Τα Πύθια ξεκίνησαν ως μεγάλη θρησκευτική εορτή, που κατέληγε σε μουσικούς αγώνες, με σκοπό την εξύμνηση των ηρωικών άθλων του Απόλλωνα στον αγώνα του κατά του Πύθωνα¹⁹. Μετά τον Α΄ Ιερό πόλεμο οι αγώνες αναδιοργανώθηκαν (591/590 ή 586 π.Χ.), η τέλεσή τους γινόταν κατά το τρίτο έτος κάθε Ολυμπιάδας και η εποπτεία τους ανατέθηκε στους Αμφικτιόνες²⁰. Οι μουσικοί αγώνες εξακολούθησαν να κατέχουν την πρώτη θέση με αγώνες κιθαρωδών και αυλητών, στους οποίους προσετέθησαν σταδιακά και άλλα είδη, ως δημιουργίες εμπνευσμένες

από τις Μούσες²¹. Ως προς τους αθλητικούς αγώνες, γυμνικούς και ιππικούς, τα Πύθια ήταν επίσης φημισμένα²², ενώ με το πέρασμα των χρόνων εμπλουτίζονταν διαρκώς με νέα αθλήματα²³.

Πριν από την έναρξη των Πυθίων κηρυσσόταν *ιερή εκχειρία*, προκειμένου να διαφυλαχθεί η ασφαλής μετακίνηση των επισκεπτών, των αθλητών και των προσκυνητών από και προς το ιερό. Κατά τον μήνα *Βύσιο* (μήνας της εαρινής συνάντησης των *Αμφικτιόνων*), οι Δελφιείς όριζαν έναν ορισμένο αριθμό εκπροσώπων, τους *θεωρούς*, οι οποίοι σε μικρές ομάδες επισκέπτονταν τις ελληνικές πόλεις απ' τη Μακεδονία ως την Κυρήνη και από τη Μασσαλία ως την Κριμαία, για να τις προσκαλέσουν να στείλουν τους αθλητές τους²⁴. Οι απεσταλμένοι αυτοί δεν πήγαιναν στο άγνωστο, αναζητώντας τις αρχές της κάθε πόλης. Αντίθετα γίνονταν δεκτοί από συγκεκριμένους, επιφανείς πολίτες, τους *θεαροδόκους*, οι οποίοι από παλαιότερα είχαν δεχθεί να φιλοξενούν τους εκπροσώπους του ιερού και να τους παρουσιάζουν στις αρχές. Στο μουσείο Δελφών ο Κατάλογος των θεαροδόκων αποτελεί αρχαιολογικό τεκμήριο για το εύρος των γεωγραφικών περιοχών, οι κάτοικοι των οποίων επισκέπτονταν τους Δελφούς για να αποτίσουν τιμή στον Απόλλωνα²⁵.

Οι νικητές (*Πυθιονίκες*) έπαιρναν ως βραβείο ένα δάφνινο στεφάνι από το ιερό δέντρο του θεού στην κοιλάδα των Τεμπών²⁶ και σε ανάμνηση της νίκης τους αφιέρωναν αναθήματα στο ιερό²⁷. Τις νίκες των Πυθιονικών εξύμνησαν οι ποιητές Πίνδαρος και Βακχυλίδης στις ωδές τους, ενώ κατάλογο Πυθιονικών συνέταξε ο Αριστοτέλης. Η τέλεση των Πυθίων γινόταν χωρίς διακοπή στους Δελφούς μέχρι τα τέλη της αρχαιότητας, οπότε καταργήθηκαν με διάταγμα του Θεοδοσίου το 394 μ.Χ.²⁸.

Τα δώρα του Απόλλωνα

Το μαντείο των Δελφών, ήδη από τον 8ο αι. π.Χ., δεχόταν τακτικά αναθήματα, δηλαδή τα δώρα προς τη θεότητα, εκ μέρους είτε ισχυρών πόλεων ή κρατών (όπως στην περίπτωση της Κορίνθου, της Αθήνας, της Σπάρτης κ.ά.) είτε επιφανών ατόμων (τυράννων,

μοναρχών, στρατηγών) ή μεμονωμένων προσκυνητών. Τα αναθήματα αυτά αναδείκνυαν την ευσέβεια των δωρητών και προπαγάνδιζαν τη δυναμικότητα, αλλά και την αξιοπιστία – εγγύηση του θεού. Τα αναθήματα μπορούσαν

Μαρμάρινος ανδριάντας του παγκρατιστή Αγία (336-332 π.Χ.). Στο πρόσωπο με τα εξιδανικευμένα χαρακτηριστικά κυριαρχούν τα βαθιά, μέσα στις κόγχες, μάτια, το ονειροπόλο βλέμμα και τα σαρκώδη χείλη. Το άγαλμα προέρχεται από ένα οικογενειακό ανάθημα, αφιέρωμα του Δαόχου Β' προς τον Απόλλωνα. Σύμφωνα με την επιγραφή της βάσης, η μορφή ταυτίζεται με τον προπάππο του Δαόχου Β', Αγία, ο οποίος είχε νικήσει στους Πυθικούς, στους Ολυμπιακούς και σε άλλους αγώνες. Θεωρείται αντίγραφο ενός χάλκινου πιθανώς αγάλματος του Αγία στα Φάρασαλα, έργο του φημισμένου κατά την αρχαιότητα γλύπτη Λυσίππου. Ο Δάοχος Β' διετέλεσε αντιπρόσωπος των Θεσσαλών στη Δελφική Αμφικτιονία.

να είναι στεφάνια ή καρποί της συγκομιδής έως αγάλματα, μεταλλικά σκεύη, κοσμήματα, όπλα ή ακόμη και ολόκληρα κτήρια, ναοί ή και θησαυροί, δηλαδή μικρά ναόσχημα κτήρια. Έλληνες και μη Έλληνες προσέρχονταν στο ιερό αφήνοντας το αποτύπωμα της δικής τους προσφοράς, συντελώντας κατά τον τρόπο αυτό στη δημιουργία μίας κοινής πανελληνίας πολιτιστικής κληρονομιάς, αμάλγαμα καλλιτεχνικών επιρροών, αλλά και πνευματικών ιδεών όλου του έως τότε γνωστού κόσμου.

Τα είδη των αναθημάτων μπορούν να καταταχθούν ως εξής: α) *αναθήματα ως προσφορά καλής παραγωγής (δεκάτης/απαρχών)* με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον καταστόλιστο θησαυρό των Σιφνίων, που μνημονεύουν ο Ηρόδοτος και ο Πausanίας ως ένα από τα πλέον πολυδάπανα αφιερώματα στο τέμενος, κατόπιν χρησμού για την εκμετάλλευση μεταλλείων αργύρου στο νησί²⁹, β) *αναθήματα για*

ίαση από αρρώστιες ή φυσικές καταστροφές, όπως ο αργυρός κρατήρας που προσέφερε ο Λυδός Αλυάττης για να ευχαριστήσει τον θεό για την ίασή του (Ηρόδοτος 1, 25), γ) *αναθήματα για αγώνες* με πλέον χαρακτηριστικό τον περίφημο *Ηνίοχο των Δελφών*³⁰, δ) *αναθήματα για θρησκευτικές εορτές*, όπως ο βωμός των Χίων ή η *Σφιγγα των Ναξίων* χαρακτηριστικές περιπτώσεις που συνδέονται με θρησκευτικές

Διαχρονικό σύμβολο των Δελφών, ο Ηνίοχος από χαλκό, είναι έργο των ετών 480-470 π.Χ. Το άγαλμα ήταν στημένο στο τέμενος του Απόλλωνα ως ανάμνηση της νίκης στα Πύθια του Πολύζαλου, προβεβλημένου μέλους της οικογένειας τυράννων της Σικελίας. Αποτελούσε μέρος μίας σύνθεσης που παρίστανε τέθριππο άρμα, άρμα δηλαδή που έσερναν τέσσερα άλογα, ενώ έχει θεωρηθεί ότι τα ηνία δεξιά και αριστερά κρατούσαν δύο νεαρά αγόρια. Ο Ηνίοχος φορά ένα μακρύ ένδυμα, τον ηνιοχικό χιτώνα, το κάτω μέρος του οποίου θυμίζει δωρικό κίονα. Το γεμάτο ένταση χέρι που κρατά τα ηνία, και τα γυμνά πόδια με τα υπέροχα ακροδάκτυλα είναι άξια θαυμασμού για την υψηλή δεξιότητα του καλλιτέχνη. Το άγαλμα κατέρρευσε από το βάθρο του κατά τον σεισμό του 373 π.Χ. και αποκαλύφθηκε κατά τη διάρκεια της γαλλικής ανασκαφής το 1896.

εορτές στο ιερό, για τα οποία οι αναθέτες τους τιμήθηκαν με το προνόμιο της προμαντείας³¹. Στην κατηγορία αυτή μπορεί να αναφερθεί και το αξιοθαύμαστο (κατά τον Ηρόδοτο 4, 162) θυμιατήρι του βασιλιά της Σαλαμίνας της Κύπρου *Ευέλθωνος*, που αφιέρωσε στους Δελφούς και φυλασσόταν στον θησαυρό των Κορινθίων, ε) *αναθήματα για πολεμικές νίκες*, κατ'εξοχήν λάφυρα μαχών ή πολέμων, των οποίων η έκβαση υπήρξε επιτυχής³² και οδήγησε στην ανάγκη οικοδόμησης ιδιαίτερων κτηρίων για την έκθεση και στέγασή τους, τους *θησαυρούς*³³. Στους Δελφούς ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι θησαυροί των Αθηναίων (περ. 490 π.Χ.), των Σιφνίων (περ. 525 π.Χ.), των Σικυωνίων (6ος αι. π.Χ.) και των Μασσαλιωτών (τέλη 6ου αι. π.Χ.).

Οι Ρωμαίοι στους Δελφούς

Το ιερό των Δελφών αποτέλεσε κατά τη ρωμαϊκή εποχή πόλο έλξης ιδιαίτερα για τους αυτοκράτορες, οι οποίοι εκτιμούσαν την κλασική αρχαιότητα και, μέσω των ευεργεσιών τους, τους τόνωσαν τη θρησκευτική ζωή του μαντείου και αναζωογόνησαν τους Πυθικούς αγώνες. Συγκεκριμένα, ο Δομιτιανός το 84 μ.Χ. επισκέυασε τον ναό του Απόλλωνα και ο Τραϊανός (98-117 μ.Χ.) ανανέωσε τα προνόμια

της αυτονομίας και της ελευθερίας των πολιτών. Στα τέλη του 1ου αι. μ.Χ. στον χώρο του Γυμνασίου ο Τίτος Φλάβιος Σόκλαρος κατασκεύασε βιβλιοθήκη, καθώς και το *στρουκτώριο*, ένα κτίσμα με άγνωστη χρήση. Ο φιλέλληνας Αδριανός το 125 και 129 μ.Χ. επισκέφθηκε το ιερό, αναδιοργάνωσε το Αμφικτιονικό Συνέδριο και τα Πύθια και φρόντισε να επισκευαστούν τα κτήρια του ιερού και να κτιστούν καινούρια. Την ίδια περίοδο ο Ηρώδης Αττικός κόσμησε το Στάδιο με λίθινα εδώλια και μνημειακή είσοδο στα ανατολικά. Συγχρόνως αυτήν την εποχή παρατηρείται έντονη οικοδομική δραστηριότητα εξωτερικά του τεμένου, όπου χτίζονται πλούσιες αστικές επαύλεις και λουτρικές εγκαταστάσεις. Ο αυτοκράτορας Αντωνίνος Πίος εξελέγη επώνυμος άρχοντας των Δελφών μεταξύ του 139 και 142 μ.Χ. και αναδιοργάνωσε τα Πύθια. Τέλος, στις αρχές του 3ου αι. μ.Χ., ο ύπατος Γάιος Κλαύδιος Λεοντικός αποκατέστησε τον ναό του Απόλλωνα.

Υπάρχουν βέβαια κακά παραδείγματα Ρωμαίων αυτοκρατόρων, οι οποίοι ασχημόνησαν κατά του ιερού. Φερ' ειπείν πολλά αφιερώματα χάθηκαν κατά τις επιδρομές του στρατηγού Σύλλα το 86 π.Χ., ενώ και ο αυτοκράτορας Νέρωνας το 67 μ.Χ. μετά τη νίκη του στους Πυθικούς αγώνες

απέσπασε από το ιερό αγάλμα-
τα και τα μετέφερε στη Ρώμη. Οι
Δελφοί, ωστόσο, τον τίμησαν δια-
κοσμώντας το προσκήνιο του θεά-
τρου με τους άθλους του Ηρακλή,
καθώς ο αυτοκράτορας ταύτιζε τον
εαυτό του με τον ήρωα³⁴. Το ανά-
θημα του Αιμιλίου Παύλου στους
Δελφούς είναι ένα μοναδικό μνη-
μείο, καθώς φέρει το αρχαιότερο
ιστορικό ανάγλυφο: στη ζωφόρο
του απεικονίζονται σκηνές από τη
μάχη της Πύδνας το 168 π.Χ., που

συμβολίζει την έναρξη της ρω-
μαϊκής κυριαρχίας στον ελλαδικό
χώρο. Συγχρόνως ένα εξαιρετικό
έργο, το οποίο είχε αφιερωθεί στο
ιερό, και μοναδικό για την ιστορία
του ελληνικού πορτραίτου απο-
τελεί το μαρμάρινο κεφάλι του
Ρωμαίου υπάτου Τίτου Κοϊντίου
Φλαμίνιου, ο οποίος το 197 π.Χ.
νίκησε τον βασιλιά της Μακεδο-
νίας Φίλιππο Ε' και τιμήθηκε ως
ο απελευθερωτής των ελληνικών
πόλεων από τη μακεδονική κυρι-
αρχία. Ένας από τους αυτοκράτο-
ρες που επέδειξε ιδιαίτερο ενδια-
φέρον για το μαντείο των Δελφών,
ήταν και ο φιλέλληνας Αδριανός.
Σήμερα σώζεται το άγαλμα του
ευνοούμενου του, Αντινόου, ενός
πανέμορφου νέου από την Ασία
που πνίγηκε στον ποταμό Νείλο
και έκτοτε τιμήθηκε ως ημίθεος.
Το άγαλμα των Δελφών είναι ένα
από τα καλύτερα σωζόμενα αγάλ-
ματα του νέου και αποτελεί χαρα-
κτηριστικό δείγμα της τέχνης κατά
την εποχή του Αδριανού.

*Το άγαλμα του Αντινόου ήλθε στο φως το 1894 επάνω
στο μαρμάρινο βάθρο του, στο εσωτερικό ενός πλίνθινου
δωματίου, κοντά στον ναό του Απόλλωνα. Ο εξαιρετικής
ομορφιάς νέος αποδίδεται με ηρωική γυμνότητα, όρθιος,
να στηρίζεται στο αριστερό του πόδι, ενώ κλίνει το κεφάλι
προς το αριστερό χέρι. Στο πρόσωπο με τα εξιδανικευμέ-
να χαρακτηριστικά κυριαρχεί μια βαθιά μελαγχολία, ενώ
στους πυκνούς βοστρύχους των μαλλιών του διακρίνονται
οπές για το μεταλλικό δάφνινο στεφάνι. Χρονολογείται στο
131/2 μ.Χ., κατά την περίοδο της ρωμαϊκής κυριαρχίας
στους Δελφούς.*

Η περιπέτεια της Μεγάλης Γαλλικής Ανασκαφής

Από την εποχή της Αναγέννησης ο Απόλλων ως αρχαίος θεός του μέτρου και προστάτης όλων των μορφών τέχνης που εξυψώνουν τον άνθρωπο, δεν έπαψε να εμπνέει και να αποτελεί πρότυπο για τους Ευρωπαίους καλλιτέχνες και επιστήμονες, οι οποίοι είχαν γαλουχηθεί με το πνεύμα της αρχαίας ελληνικής παιδείας. Η εξαιρετική δημοφιλία του εν λόγω θεού οδήγησε αναπόφευκτα στην ανάγκη αρχαιολογικής διερεύνησης των Δελφών, για την οποία χρειάστηκε να αντιμετωπιστούν ανυπέρβλητες δυσκολίες και εμπόδια. Μετά από μια μεγάλη και πολυεπίπεδη περιπέτεια, από το 1892 έως το 1902 πραγματοποιήθηκε στους

Δελφούς η συμβατικά ονομαζόμενη “Μεγάλη ανασκαφή” (*La Grande Fouille*) από τη Γαλλική Σχολή Αθηνών. Η γαλλική κυβέρνηση ενέκρινε τη χορήγηση ενός ειδικού κονδυλίου για τη μεταφορά και την ανακατασκευή του χωριού Καστρί, που από τον 15ο αιώνα είχε καταλάβει το άλλοτε κραταιό ιερό. Η ανασκαφή αποκάλυψε πολυάριθμα μνημεία εξαιρετικής σημασίας, καθώς και μεγάλο αριθμό επιγραφών, γλυπτών και χάλκινων αντικειμένων, που συνέβαλαν καιρίαι στην ανασύνθεση της ιστορίας του ιερού του Πύθιου Απόλλωνα από την ίδρυσή του έως την οριστική του εγκατάλειψη. Από τις πλέον αξιομνημόνευτες στιγμές της ανασκαφικής διερεύνησης του δελφικού τεμένους αναφέρονται η αποκάλυψη του χάλκινου Ηνίοχου, της ζωφόρου των Σιφνίων, του ακανθωτού κίονα με τις λεγόμενες *τρεις χορεύτριες*, του Αντίνοου και των αρχαϊκών, Αργείων κούρων, οι οποίοι ερμηνεύθηκαν

Η αποκάλυψη ενός εκ των δύο κούρων του Άργουα κατά τη διάρκεια της “Μεγάλης ανασκαφής” το 1894. Απεικονίζονται οι εργάτες της ανασκαφής και Γάλλοι αρχαιολόγοι, ανάμεσα στους οποίους ο πρώτος διευθυντής της ανασκαφής Théophile Homolle. Σε δεύτερο πλάνο ένα από τα σπίτια του χωριού Καστρί, το οποίο απαλλοτριώθηκε και κατεδαφίστηκε, προκειμένου να αποκαλυφθούν οι Δελφοί. Η απαλλοτρίωση κόστισε στη Γαλλική Κυβέρνηση το ποσό των περίπου 320.000 γαλλικών φράγκων.

ως *Κλέοβις* και *Βίτων*. Παράλληλα η Γαλλική Σχολή σε συνεργασία με την Αρχαιολογική Υπηρεσία προχώρησε γρήγορα σε αναστηλωτικές εργασίες ή εργασίες ανάδειξης των λιγότερο προβληματικών μνημείων, που συνεχίζονται μέχρι σήμερα σε αγαστή συνεργασία των δύο μερών. Σημειώνεται ότι και στα τέσσερα αρχαιολογικά μουσεία των Δελφών που ανεγέρθηκαν στο ίδιο σημείο από το 1903 έως και το 2004, η συνεργασία Ελλήνων και Γάλλων αρχαιολόγων και επιστημόνων ήταν και παραμένει διαρκής³⁵.

Μια Αμερικανίδα στους Δελφούς: η προσφορά της Εύας Πάλμερ Σικελιανού (1874-1952)

Κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, ανάμεσα στον Α΄ και Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η ιδέα της καθιέρωσης ενός θεσμού πανανθρώπινης αλληλεγγύης και ειρηνικής συνύπαρξης των λαών αποτέλεσε τον πυρήνα της Δελφικής Ιδέας, εμπνευστές της οποίας ήταν η Αμερικανίδα Εύα Πάλμερ³⁶ και ο ποιητής και σύζυγός της Άγγελος Σικελιανός. Το πνευματικό ζεύγος συνέλαβε την ιδέα της συνένωσης της ανθρωπότητας στους Δελφούς, σε ένα παγκόσμιο κέντρο πολιτισμού, όπου οι διαφωνίες, οι οποίες δίχραζαν τους λαούς και όξυναν τις

μεταξύ τους σχέσεις, θα αμβλύνονταν μέσω της τέχνης και ειδικότερα μέσω της διδασκαλίας του αρχαίου δράματος. Οι Δελφοί επιλέχθηκαν για το εγχείρημα αυτό λόγω της μακραίωνης σύνδεσής τους με την πυλαιο-δελφική Αμφικτιονία, την παλαιότερη φυλετική ένωση της αρχαίας Ελλάδας, η οποία θεωρήθηκε από ορισμένους μελετητές ως η πρόδρομη μορφή της Κοινωνίας των Εθνών (ΚΤΕ) και του ΟΗΕ. Παράλληλα, ο εορτασμός καθ' όλην την αρχαιότητα των Πυθίων, αθλητικών και ποιητικών αγώνων, οι οποίοι προέτασαν με ιδιαίτερη έμφαση την πνευματική δημιουργία, και η συνύπαρξη στους Δελφούς του απολλώνειου-εξισοροπητικού στοιχείου με το διονυσιακό-ευμετάβλητο, αποτέλεσαν στοιχεία, στα οποία η ιδεολογία του Άγγελου και της Εύας Σικελιανού βρήκε το πλέον πρόσφορο θεωρητικό υπόβαθρο. Παρά το γεγονός ότι το όραμα του ζεύγους Σικελιανού άρχισε να εγκαταλείπεται μετά τη διοργάνωση των δελφικών εορτών τα έτη 1927 και 1930, για λόγους που οφείλονται στην περιπέουσα ατμόσφαιρα της εποχής, τα σπέρματα της Δελφικής Ιδέας συνέχισαν να εμπνέουν κάθε ελεύθερα σκεπτόμενο πολίτη και να αποτελούν σπουδαία παρακαταθήκη για τις κοινωνίες, που επιδιώκουν την πολιτική και εθνική τους αυθυπαρξία, αποδεχόμενες όμως

τη μοναδικότητα και τη διαφορετικότητα των άλλων λαών. Η Εύα Πάλμερ καταγόμενη από εύπορη οικογένεια δαπάνησε όλη την περιουσία της προς όφελος της Δελφικής Ιδέας διοργανώνοντας τις δελφικές εορτές τα έτη 1927 και 1930, στις οποίες πλην παραστάσεων αρχαίου δράματος δόθηκε έμφαση στην αναβίωση της βυζαντινής μουσικής και στην ανάδειξη της υφαντικής ως πρωτεύουσας μορφής της λαϊκής τέχνης. Επιπροσθέτως, η διάσταση της αναβίωσης του αρχαίου δράματος συνέβαλε ουσιαστικά στην εκ νέου χρήση των αρχαίων θεάτρων και κατά συνέπεια στην ανάγκη να εξελιχθούν με την πάροδο των ετών ολοκληρωμένα προγράμματα αναστήλωσης των αρχαιολογικών χώρων. Δεν είναι τυχαίο ότι η Ελλάδα διαθέτει σήμερα μία από τις πλέον φημισμένες σε διεθνές επίπεδο Αναστηλωτικές Σχολές.

Ήδη από τη δεκαετία του 1950

οι Δελφοί επανήλθαν στη διεθνή συζήτηση ως το κέντρο του κόσμου και έγιναν τόπος πνευματικού προορισμού εκατομμυρίων επισκεπτών από όλα τα μέρη της γης, αλλά και μέρος μελέτης και σπουδής του αρχαίου κόσμου, όπως αποδεικνύεται από την πληθώρα των αρχαιολογικών μελετών και τη διοργάνωση συνεδρίων, καθώς και την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Πολιτιστικού Κέντρου Δελφών υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης. Το 1987 ο αρχαιολογικός χώρος των Δελφών ενεγράφη στον κατάλογο των μνημείων της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ως αρχαιολογικός τόπος και φυσικό τοπίο, και έως σήμερα εκτελούνται προγράμματα ανάδειξης που χρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Εύα Πάλμερ ξεψύχησε στους Δελφούς κατά τη διάρκεια παράστασης αρχαίου δράματος και ενταφιάστηκε στο σύγχρονο κοιμητήριο.

Η οικία Σικελιανών κατασκευάστηκε με άδεια της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας το 1923 υπό την επίβλεψη της Εύας Πάλμερ από ντόπιους μαστόρους. Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία της (λαξευμένη λιθοδομή, τόξα, αρράβδωτοι κίονες) παραπέμπουν στις νεογοτθικού ρυθμού κατοικίες του Μπαρ Χάρμπορ στο Μέην των Η.Π.Α., όπου η Πάλμερ περνούσε τα καλοκαίρια της. Κατά τη δεκαετία του 1960 απαλλοτριώθηκε από τον Ε.Ο.Τ. και έκτοτε λειτουργεί ως Μουσείο Δελφικών Εορτών.

Βιβλιογραφία

Βαλαβάνης 2004. Βαλαβάνης, Πάνος, *Ιερά και Αγώνες στην Αρχαία Ελλάδα, Ολυμπία, Δελφοί, Ισθμία, Νεμέα*, Αθήνα.

Burkert 1993. Burkert, Walter, *Αρχαία ελληνική θρησκεία. Αρχαϊκή και Κλασική εποχή* (μετάφρ. Ν. Π. Μπεζεντάκος-Α. Αβαγιανού), Αθήνα.

Dihle 1998. Dihle, Albrecht, *Οι Έλληνες και οι ξένοι* (μετάφρ. Τ. Σιέτη), Αθήνα.

Gruben 2000. Gruben, Gottfried, *Ιερά και ναοί των αρχαίων Ελλήνων* (μετάφρ. Δ. Ακτοσελή), Αθήνα.

Κακριδής 1986α. Κακριδής, Ιωάννης, *Ελληνική Μυθολογία, τ. 2, Οι Θεοί*, Αθήνα.

Κακριδής 1986β. Κακριδής, Ιωάννης, *Ελληνική Μυθολογία, τ. 4, Οι Πανελλήνιες εκστρατείες*, Αθήνα.

Καλτσάς 2004. Καλτσάς, Νικόλαος (επιμ.), *Αγών* (κατάλογος έκθεσης), Αθήνα.

Κολώνια 2006. Κολώνια, Ροζίνα, *Το αρχαιολογικό μουσείο Δελφών*, Κοινοφελές Ίδρυμα Λάτση, Αθήνα.

Κολώνια 2009. Κολώνια, Ροζίνα, *Το αρχαιολογικό μουσείο Δελφών*, ΤΑΠ, Αθήνα.

Κολώνια 2013. Κολώνια, Ροζίνα, «Μουσικά και θεατρικά δρώμενα στους Δελφούς», σελ. 113-129 στο Κολώνια, Ροζίνα (επιμ.), *Αρχαία Θέατρα της Στερεάς Ελλάδας*, ΔΙΑΖΩΜΑ 7, Αθήνα.

Κωνσταντίνου χ.χ. Κωνσταντίνου, Ιωάννα, *Δελφοί. Το μαντείο και ο ρόλος του στην πολιτικοκοινωνική ζωή του αρχαίου Ελληνισμού*, Αθήνα.

Mulliez 2013. Mulliez, Dominique, «Οι Πυθικοί αγώνες. Οι μαρτυρίες των επιγραφών», σελ. 147-153 στο Κολώνια Ροζίνα (επιμ.), *Αρχαία Θέατρα της Στερεάς Ελλάδας*, ΔΙΑΖΩΜΑ 7, Αθήνα.

Πάλμερ Σικελιανού 2010. Πάλμερ Σικελιανού, Εύα, *Ιερός Πανικός* (μετάφρ. John P. Anton), Αθήνα.

Παπαδοπούλου 2003. Παπαδοπούλου Ζώζη, «Υμνώντας τους θεούς. Η μουσική στον δημόσιο βίο των αρχαίων Ελλήνων», σελ. 49-59 στο Ανδρικού, Ελένη κ.α. (επιμ.), *Μουσών Δώρα. Μουσικοί και χορευτικοί απόηχοι από την αρχαία Ελλάδα* (κατάλογος έκθεσης), Αθήνα.

Παπαχατζής 1981. Παπαχατζής, Νικόλαος, *Πανσανίου Ελλάδος περιήγησις. Βιβλία 9 και 10. Βοιωτικά και Φωκικά*, Αθήνα.

Παπαχατζής 1987. Παπαχατζής, Νικόλαος, *Η αρχαία ελληνική θρησκεία*, Αθήνα.

Parke – Wormell 1956. Parke, H.W. – Wormell, D. E. W., *The Delphic Oracle. Vol. I: The History, vol. II: The Oracular responses*, Oxford.

Perrier 2013. Perrier, Amélie, «Το στάδιο των Δελφών», σελ. 155-163 στο Κολώνια, Ροζίνα (επιμ.), *Αρχαία Θέατρα της Στερεάς Ελλάδας*, ΔΙΑΖΩΜΑ 7, Αθήνα.

Picard 1989. Picard, Olivier, «Δελφοί και Πυθικοί αγώνες», σελ. 68-79 στο Τζάχου Αλεξανδρή, Όλγα (επιμ.), *Το Πνεύμα και το σώμα* (κατάλογος έκθεσης), Αθήνα.

Schuller 1999. Schuller, Wolfgang, *Ιστορία της αρχαίας Ελλάδας* (μετάφρ. Α. Καμάρα), Αθήνα.

Scott 2014. Scott, Michael, *Δελφοί. Το κέντρο του αρχαίου κόσμου* (μετάφρ. Μ. Μακρόπουλος), Αθήνα.

Sprivey 1999. Sprivey, Nigel J., *Αρχαιοελληνική τέχνη* (μετάφρ. Γ. Τζήμας), Αθήνα.

Ψάλτη 2014. Ψάλτη, Αθανασία, «Το Μαντείο των Δελφών και ο Αποικισμός», σελ. 54-57 στο Τσαγκάρη, Δήμητρα (επιμ.), *Η Ευρώπη της Ελλάδος. Αποικίες και νομίσματα από τη Συλλογή της Alpha Bank*, Αθήνα.

Ψάλτη 2017. Ψάλτη, Αθανασία, «Ανασχεδιάζοντας τον πολιτιστικό χάρτη της Φωκίδας: Η περίοδος 2013-2015», σελ. 13-24 στο Οικονόμου, Σταυρούλα (επιμ.), *Αρχαιολογικές Συμβολές, τόμος Δ', Φωκίδα*, Αθήνα.

Παραπομπές

- ¹ Παπαχατζής 1987, σελ. 101 κ.ε.
- ² Τη ρήση του Ηράκλειτου παραθέτει ο Πλούταρχος, *Ηθικά* 404D.
- ³ Παπαχατζής 1987, σελ. 84.
- ⁴ Η Πυθία ήταν μια σεβάσµια γυναίκα από τους Δελφούς που ζούσε μέσα στο ιερό και η ζωή της έπρεπε να είναι άµεμπτη και να έχει περάσει τα πενήντα της χρόνια. Το όνοµά της προέρχεται από την πάλη του Απόλλωνα µε ένα ανώνυµο θηλυκό δράκοντα, το αποσυντιθέµενο σώµα του οποίου έδωσε την ονοµασία Πυθώ (πύθσμαι = σαπίζω), στο μέρος που σκοτώθηκε από τα βέλη του Απόλλωνα. Βλ. Scott 2014, σελ. 27-28.
- ⁵ Την πληρέστερη περιγραφή της διαδικασίας της χρησιµοδοσίας παρέχουν οι Parke – Wormell 1956, σελ. 30-34.
- ⁶ Για τους σωζόµενους δελφικούς χρησµούς (γνωστούς κατ' εξοχήν µέσα από αρχαίους συγγραφείς), όχι όµως και αυθεντικούς βλ. Parke – Wormell 1956, vol. II.
- ⁷ Παπαχατζής 1981, σελ. 312-417.
- ⁸ Παπαχατζής 1987, σελ. 84-85.
- ⁹ Schuller 1999, σελ. 36-39· Κακριδής 1986β, σελ. 126-187.
- ¹⁰ Sprivey 1999, σελ.103.
- ¹¹ Παπαχατζής 1987, σελ. 80, 135.
- ¹² Παπαχατζής 1987, σελ. 135, σημ. 2.
- ¹³ Κακριδής 1986β, σελ. 185.
- ¹⁴ Κακριδής 1986β, σελ. 130-131.
- ¹⁵ Κακριδής 1986β, σελ. 185.
- ¹⁶ Dihle 1998, σελ. 22-25.
- ¹⁷ Κωνσταντίνου χ.χ., σελ. 7-8.
- ¹⁸ Για τις εορτές και τους αγώνες των Πυθίων βλ. Picard 1989, σελ. 68-79· Κολώνια 2013, σελ. 118-119· Mulliez 2013, σελ. 147-153· Βαλαβάνης 2017, σελ. 148-155.
- ¹⁹ Κακριδής 1986α, σελ. 148-150.
- ²⁰ Scott 2014, σελ. 87-90, 94· Κολώνια 2013, σελ. 118.
- ²¹ Picard 1989, σελ. 70-74. Επίσης από τους ελληνιστικούς χρόνους στο μουσικό τμήμα των Πυθίων μπορούσαν να λάβουν μέρος και γυναίκες (βλ. ενδ. ανάθημα Ερµησιάνακτα από τις Τράλλεις).
- ²² Picard 1989, σελ. 69· Βαλαβάνης σελ. 148-149. Όταν κατασκευάστηκαν ωστόσο το στάδιο και το θέατρο στον Παρνασσό, οι γυμνικοί και μουσικοί αγώνες μεταφέρθηκαν εκεί, ενώ οι ιππικοί εξακολούθησαν να τελούνται στον ιππόδροµο του Κρισσαίου πεδίου. Βλ. Picard 1989, σελ. 75· Peltier 2013, σελ. 155· Βαλαβάνης 2017, σελ. 154.
- ²³ Picard 1989, σελ. 70-74· Mulliez 2013, σελ. 150· Βαλαβάνης 2017, σελ.154. Κατά τα Πύθια οι αθλητές αγωνίζονταν σε τέσσερις αγώνες δρόµου (στάδιο, διαυλος; 2, δόλιχος; 24, σπλίτης δρόµος), σε τρία βάρεια αγωνίσµατα (πάλη, πυγµή, παγκράτιο) και στο πένταθλο (δρόµος, άλµα εις μήκος, ακόντιο, δίσκος, πάλη). Αργότερα στους γυμνικούς προσετέθησαν και τα αγωνίσµατα του κήρυκα και του σαλπικτή. Στους ιππικούς αγώνες διεξάγονταν αρµατοδροµίες µε τέθριππο, συνωρίδα και ιπποδροµία (κέλης ίππος). Για την ανασύσταση των προγραµµάτων των αγώνων, που διαρκούσαν περίπου πέντε (ή επτά) ηµέρες βλ. Βαλαβάνης 2014, σελ. 152-155.
- ²⁴ Picard 1989, σελ. 75· Mulliez 2013, σελ. 148.

- ²⁵ Picard 1989, σελ. 75.
- ²⁶ Picard 1989, σελ. 77.
- ²⁷ Από τα αναθήματα αυτά δύο έγιναν διάσημα, μολονότι δεν αναφέρονται στις σωζόμενες αρχαίες πηγές: ο χάλκινος Ηνίοχος του τεθρίππου που αφιέρωσε ο Πολύζαλος, Πυθιονίκης στις αρματοδρομίες του 478 π.Χ., και ο Αγίας, μαρμάρινο άγαλμα, που αποδίδεται στον Λύσιππο (ή τη σχολή του) και αποτελούσε τμήμα του μεγάλου αναθήματος του Δαόχου από την Θεσσαλία. Άλλα διάσημα έργα είναι το χάλκινο ειδώλιο του αυλητή και το μικρό σύνταγμα των αθλητών.
- ²⁸ Picard 1989, σελ. 78.
- ²⁹ Ειδικά στον γλυπτό διάκοσμο εικονίζονται αποσπάσματα επιμέρους τοπικών και πανελληνίων μύθων, που σφυρηλάτησαν την κοινή ταυτότητα των Ελλήνων από τους γεωμετρικούς χρόνους μέσω των επών. Κολώνια 2006, σελ. 94-163.
- ³⁰ Παπαχατζής 1981, σελ. 395, 415-421.
- ³¹ Ειδικά η Σφίγγα των Ναξίων σηματοδοτούσε τον πανάρχαιο ιερό χώρο του Ιερού της Γης και αποτελούσε το σκηνικό της εορτής των Σεπτηρίων. Παπαχατζής 1981, σελ. 339-340.
- ³² Burkert 1993, σελ. 161.
- ³³ Gruben 1986, σελ. 110. Υπήρχαν ωστόσο και περιπτώσεις, όπου περιοδικώς αχρηστευμένα (πολύτιμα και μη) αναθήματα θάβονταν σε ειδικούς λάκκους (αποθέτες), καθώς τα αντικείμενα του θεού απαγορευόταν να εξαχθούν ή να πωληθούν.
- ³⁴ Βαλαβάνης 2004, σελ. 253.
- ³⁵ Με στόχο την καλύτερη κατανόηση εκ μέρους των σύγχρονων «προσκυνητών/περιηγητών» που κατέκλυζαν πλέον τους Δελφούς, αναστηλώθηκαν (εν μέρει ή συνολικά) μια σειρά αφιερωματικών μνημείων είτε εντός του Μουσείου είτε εντός του αρχαίου τεμένους. Στις αίθουσες του πρώτου μουσείου είχε αναστηλωθεί η πρόσοψη του θησαυρού των Σιφνίων, η στήλη του Αιμιλίου Παύλου και η στήλη των Μεσσηνίων (1902), ενώ άμεσα πραγματοποιήθηκε μερική αναστήλωση του βωμού των Χίων (1903, 1920), του θησαυρού των Αθηναίων (1903-1906), μέρους της κιονοστοιχίας του ναού του Απόλλωνα (1941) και της στήλης του Προυσία (1947). Πρόσφατα τοποθετήθηκε στον αρχαιολογικό χώρο αντίγραφο του χάλκινου αναθήματος των Πλαταίων και αποκαταστάθηκε αξιόλογος αριθμός μνημείων στην Ιερά Οδό και τη Ρωμαϊκή Αγορά. Ψάλτη 2017, σελ. 19-21.
- ³⁶ Πάλλμερ Σικελιανού 2010.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

Οι φωτογραφίες στις σελ. 4 και 5, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14 και 16 προέρχονται από το αρχείο της ΕΦ.Α. Φωκίδος. Τα δικαιώματα επί των απεικονιζόμενων μνημείων σε αυτές ανήκουν στο Υπουργείο Πολιτισμού (ν. 4858/2021). © Υπουργείο Πολιτισμού – Οργανισμός Διαχείρισης και Ανάπτυξης Πολιτιστικών Πόρων.

Η φωτογραφία στη σελ. 17 προέρχεται από το αρχείο της Γαλλικής Σχολής Αθηνών. Τα δικαιώματα επί των απεικονιζόμενων μνημείων σε αυτήν ανήκουν στο Υπουργείο Πολιτισμού (ν. 4858/2021). © Υπουργείο Πολιτισμού – Οργανισμός Διαχείρισης και Ανάπτυξης Πολιτιστικών Πόρων.

Η φωτογραφία στη σελ. 19 προέρχεται από το αρχείο του Δήμου Δελφών. Τα δικαιώματα επί των απεικονιζόμενων μνημείων σε αυτήν ανήκουν στον Δήμο Δελφών. © Δήμος Δελφών.